

© Uluslararası **İnsan Bilimleri** Dergisi
ISSN: 1303-5134
www.insanbilimleri.com

KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN NEVRUZ KAVRAMI

Mustafa AKSOY

Özet: Nevruz kavramı hakkında çeşitli kaynaklar ve saba çalışmaları sonucu elde edilen bilgiler yeni bir yaklaşımla tartışılmıştır.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

İstanbul -1996

Türk Dünyası Araştırmaları

Sayı: 100

Şubat 1996

Bu makale 1991'de Ağrı'nın dört köyünde, 1990-1993 yıllarında Elazığ'ın bir kısım merkez köyleri ve ilçe merkezleri ile bazı köylerinde, 1995 yılında da Yazıhan'ın Fethiye ve Hamidiye, Adıyaman'ın Kemerkaya, Besni'nin Akkuyu, Bozova'nın Kanlıavşar, Ergani'nin Hançerli köyü, Siverek merkezi ile Siverek'in Karacadağ yöresinde çeşitli köyleri oluşturan Türkan-Tirkan aşireti ve Hilvan merkezi ile Bargaç köyünde yapılan saha araştırmalarından elde edilen bilgilerden hareketle kaleme alınmıştır.

1. Nevruz Kavramının Etimolojisi

Nevruz kavramı bazı ağız farklılıklarıyla Azerbaycan'da "**novruz**" veya "**noruz**", Başkurt Türkçesinde "**navruz**", Kazakistan Türkçesinde "**navruz**" veya "**novruz**", Kırgızistan'da "**noruz**", Özbekistan'da "**növroz**" Tataristari da "**navruz**", Türkmenistari da "**novruz**" Uygur Türkçesinde "**noruz**" Rus dili ile "**novruz**", Çuvaşistan'da "**naras**", yine Çuvaşça hazırlanan bir sözlükte de aynı kelimenin Tatarca "**nauras**" (ve "mart"ı ifade eder anlamda), bir "Farsça-Türkçe Sözlük"de de "**nevruz**" (1) şeklinde kullanılmıştır.

Kakioğlu nun hazırladığı "Türkçe-Kürtçe Sözlük"de ise yeni yıl anlamında "**cejna sere sele**", "**newroz**" ve "**sala nu**", bir başka sözlükte de yeni gün anlamında "**nevrow**" yeni yıl anlamında da "**seri sali**", Tori'in hazırladığı "Kürtçe-Türkçe" sözlükte de "**sersal**" yılbaşı "**newroz**", "Mart'ın yirmi birine rastlayan yılbaşı ve Kürt Ulusal Bayramı" anlamında kullanılmıştır. "Zazaca-Türkçe" bir sözlükte ise "**sere**" yıllık, baş, "**new**" dokuz, "**roz**" gün, güneş anlamında kullanılırken, "**cejna sere sale**", "**newroz**", "sal" ve "**sersal**"a yer verilmemiştir (2). Diğer taraftan "nevruz" kavramını etimolojik anlamı "yılbaşı" (3) kavramını değil de "yeni gün"ü ifade etmektedir.

Yezidiler'de de "**sarisal-ida sersale**" yeni yıl bayramı olup, Nisan'ın ilk çarşambası kutlanır. Yezidiler hakkında yapılan bir saha çalışmasına göre de yılbaşına "**seri sali**" denir. Onlara göre 14 Nisan gece ile gündüzün birbirine eşit olduğu gün kabul edildiğinden 14 Nisanda kutlanır. Newroz bayramı ise 21 Mart'ta kutlanır (4). Araştırma sahamızda ise Hz. Ali'nin doğum ve ölüm gününü ve Mart ayında kar altından ilk çıkan ve yenilen çiçeği ifade etmek için "**nevruz-navruz-newxoz**" kavramı kullanılmaktadır. Baskil'in Kayabeyli (Rişvanuşağı) Köyünde ise adı geçen çiçeğe "**bılazık**" Türkçe olarak da "**nevroz**" denmektedir. Kadiri'de de kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden önce çıkan ve çocukların yediği bir çiçeğe "**navruz-navruz**" denir. Bazı yerlerde ise bu kavram medya vasıtasıyla yakın zamanda tanışmıştır.

Nevruz Türkçe bazı sözlüklerde de şu şekillerde tanımlanmıştır: "Baharın ilk günü sayılan ve güneşin Hamel (kuzu) burcuna girdiği 22 Mart'a rastlayan gün. Bu tarihte gece ve gündüz müsavi olur. İranlıların yılbaşısıdır" (5). "Yeni gün güneşin koç burcuna girdiği gün olup rumi martın dokuzuna rastlar. ilkbaharın başlangıcı ve celali takvimine göre yılbaşısıdır" (6). "Eski bir İran takvimine göre yeni yılın ve ilkbaharın başlangıç günü (22 Mart). Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayramı Celaleddin Melikşah'ın düzenlediği takvime göre yılbaşı sayılan gün. Türk musikisinin en eski makamlarından biri" (7).

Kadirli de kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden ilk önce çıkan ve çocuklarca yenilen bir çiçeğe de "**navrız-navruz**" denir.

Yukarıdaki ifadelere göre "nevruz", yıl başı, yeni gün ve bahar, anlamlarıyla İran ile Orta Doğu ve Asya'yı çağrıştıran bir kavramdır.

Kazakların meşhur halkbilimcisi Karmıyşevâ ya göre "nevruz", "tüm Orta Asya ve Doğu milletleri tarafından kullanılan bahar bayramıdır, Yeni yıl" (8) demektir. Kırgız, tarihçisi Anvar Baytur'da "Kırgız Kültürü" adlı gazetenin 1 Mart 1990 günkü sayısında yayınlanan makalesinde, "Kırgızların âdetlerine göre, Nevruz Bayramı Kuzu yıldızının görünmesinden bir gün sonra Mart'ın 21. günü kutlanmakta diye belirtiyor. Sebebine gelince, "**Yeni-Sey (Ere-Say)** Kırgızların 12 müçal adını verdikleri takvime göre 21 Mart günü yeni yıl olarak kabul edilmekte ve büyük törenle kutlanmaktadır" (9) der. 21 Mart günü Afganistan, İran gibi Farsça konuşan ülkeler ile yeni bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetler'inde bahar bayramı olarak kutlanmakta. Ayrıca 1991 yılında Kırgızistan ve Türkmenistan'da "21 Mart nevruz bayramı" resmi bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır" (10). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi nevruz kelimesi bazı ağız farklılıklarıyla beraber Fars ve Türk dil grupları tarafından kutlanılmaktadır (11). Ayrıca Almanlar'da da **Gündönüm Bayramı** (Sonnen wendefeier) diye bilinen, Cermenlerin Hıristiyanlık öncesi kültürlerine dayanan, bahardan yaza geçerken kutlanan bir bayramları vardır (12). Eski Türkler, ilkbahar ve güz aylarında Hunlardan beri bayram kutlardı. Türklerin bu bayramları, "menşei bakımından tabiatın dirilmesi şerefine yapılan cihanşümül ayinlerdendir". "İlkbahar bayramı"na "**örüs sara**" (sürüleri otlatmaya çıkarma ayı) bayramı denir ve 9 Mayıs'ta yapılırdı. Güz bayramına da "**soğan sara**" (ak ay) bayramı denir ve 28 Ağustos'ta yapılırdı" (13).

Bu ifadelerle göre nevruz bayramı toprakla ilgilidir. Baytamrew'e göre, çiftçilerin yeni yıl karşılamalarıyla ilgili ilk yazılı bilgiler, XIII. asra aittir. Baytamrew, Yuferev'in "Hissediyor mu Türkistan" adlı makalesinden, Çin Seyyahı Çan-Çuri dan şunları aktarır: "Güney-batı orman istikametinde beş kez Sayrame şehrine gittik. Burada yüksek olmayan bir kule bulunmaktadır. İlk günlerde XI. ay Çarşamba çok şiddetli yağmur yağıyordu, yerlilerde IV sayılı ay ve yeni yıl vardı" (14). Ayrıca Baytamrew'e göre, Çan-Çun Sayrome şehrinde Kasım ayının 20'sinde bulunmuştur. El Biruni nin çalışmalarında da Sasaniler devrinde nevruz bayramı daha çok yaz aylarında günün en uzun olduğu zamanlarda; Harezmi'de ise XIX. asırda Şubat ayında kullanmıştır. Rusy'da 1889'da Petro tarafından çıkarılan kanuna kadar ocak ayı sıradan bir ay olup, kiliseye göre yeni yıl 1 Mart'ta başlıyormuş. Musevilere göre de yeni yılın başlangıcı Nisan ayıdır (15). Kazak halk bilimci Divaev'e göre de, "yılbaşı karların erimeye başladığı Şubat ayının sonunda kutlanır. Eski yıl biter, kış mevsimi biter, hayvanların çiftleşme, rahat ve serbest bozkır hayatının zamanı yaklaşır" (16).

Nevruz bayramının toprakla ilgisine Kazım Alpaslan da dikkat çekerek şöyle der: "Bugün, dün, yarın ve senenin bir dönüm noktası olduğu gibi çiftliğin de dönüm noktasıdır. Bunun için bu gün Romadaki beynelmilel Ziraat Enstitüsünde Bulgar Murahhasının teklifi üzerine bütün dünyada Toprak Bayramı olarak kabul edilmiştir... Cumhuriyet hükümetimiz de Hey'eti vekile kararı ile kabul ve bu günü Toprak Bayramı olarak ilan etmiştir" (17). Ancak biz araştırmamızda bu kararın mahiyeti hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

Nevruz kavramının bu görünümünden başka bir de mitolojik ve folklorik özelliği vardır. Folklorik ve mitolojik unsurların rast gele ortaya çıkmadığı, bu nedenle de, keyfiyete göre değil; belirli metodik anlayış ve kurallara göre ele alınması gerektiğini hatırlatarak, konu ile alakalı bazı görüşleri, aşağıda **kültür sosyolojisi** çerçevesinde analiz etmeye çalışacağız.

Nevruz konusundaki görüşler genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

Konuya ideolojik bakanlar: Bunlar, nevruzu "Kürt" (Doğrusu Kurmanç, çünkü "Kürt" kavramı ile ifade edilen grup Kurmaçça konuşanlardır.)lerin bağımsızlıklarını kazandığı gün ile Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü ilan edenlerdir.

Dinî açıdan bakanlar: Bunların bir kısmına göre, nevruz Zerdüş dini, bir kısmına göre de Hz. Ali ile ilgilidir.

Bahar bayramı açısından bakanlar: Bunlara göre nevruz, yukarıda bazı atıflarla ifade edildiği gibi, Ortadoğu ve Orta Asya insanları arasında baharla ilgili olarak kutlanan bir bayramdır.

Fakat, nedense nevruz konusu, Türkiye'de yazılı basında, genelde ağırlıklı olarak birinci görüşten hareketle, yazarların ve araştırmacıların kendi ideolojik anlayışlarına göre ele alınmakta; ikinci görüş ise dinî anlayışı Alevilik-Bektaşilik olanlar (Bazı sünni olanlar da bu görüşü savunmaktadırlar.) tarafından ele alınmakta; üçüncü görüş ise nerdeyse hiç dikkate alınmamaktadır.

2. Nevruz'a Bahar Bayramı Yaklaşımı

Bu anlayışla ilgili yukarıda yeterince açıklamalar yapıldı. Fakat konuyu bir de sahaya yönelik irdelemek istiyoruz. Sahada nevruz hakkında halk arasında şuurlu bir bilgiye rastlamadık. Fakat, bazı okumuş kişiler İran kaynaklı bir bayram olduğunu, bu nedenle Şiler tarafından kutlanıldığını, bazıları da Yezidiler tarafından özellikle Mardin civarında kutlandığını duyduklarını belirterek "**yeni gün**" anlamında, "**nevruz-newroz**", "**yıl**" anlamında "**sal**", "**yılbaşı**" anlamında da "**seri sale-seri sal**" kavramlarını kullandıklarını ifade ettiler. Kısaca nevruz kavramı yeni yıl anlamında saha araştırmamıza konu olan yerleşim yerlerinde bilinmemektedir. Meydan Larousse'da ise nevruzun baharla ilgisi şöyle anlatılır: "Eski İran takvimine göre yeni yılın ve ilk baharın başlangıç günü... Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayram" (18)dır. Dinler tarihi uzmanı Güzel'e göre, Nevruz'dan başka hiçbir bayramın tabiatla ilgisi yoktur. Tek nevruz tabiatla ilgili bir bayramdır. Bu nedenle eski takvimciler kaynaşma, sevişme ve yayılmanın ilk günü, baharın ilk günü, gece ile gündüzün bir olduğu günü, nevruz olarak belirlemişlerdir (19).

Van'daki Burukan aşireti üzerinde yapılan saha araştırmaları sonuçlarına göre de nevruz, 12 mart günü yeni yılın ve baharın ilk günü anlamında kutlanılır. Aşiret arasında söylenen bir deyimde de bu görüş dile getirilmiştir. "Nevroza sitanı Daru gopal hılanı Zivitanu Bahar hev deram" (Yani, Sultan nevroz ağaç bastonunu kaldırdı

kış ile baharı birbirinden ayırdı.) Nevruzda köy çocukları ev ev gezerek, ev sahiplerinin yeni yılını kutlar ve yiyecek toplarlar. Gece sabaha kadar ateş yakarak eğlenirler ve topladıkları şeylerden yaptıkları yiyecekleri yerler (20). Çocukların sergiledikleri bu oyun Anadolu'da "**Yağmur Duası**" ya da "**Çömçeli Gelin**"le, ilgili tüm çocuk oyunlarında aynen görülür. Ayrıca bu geleneğin bir varyantı, Azerbaycan'da görülür. Orada "karanlık ve soğuk kıştan aydınlık ve ılık bahara çıkışla Noruz bayramı gelmiş olur... Bu bayramda herşey yenilenir: hele çocuklara mutlaka yeni şeyler giydirilir. Azerbaycan'daki Noruz bayramı da üç gün devam eder. Bütün aileler birbirlerini ziyaret eder, bayramlaşırlar... Çarşamba günlerinde Tonkar denilen ateşler yakılır ve gençler bu ateşler üzerinden atlar, eğlenirler...Çocuklar aileden aileye giderek koro halinde 'Geldi Noruz bayramı, açıldı güller laleler/Sebzepüş oldu çemenler bülbül eyler laleler" (21) mısralarını söylerler.

Kars'm Pırsak ve Dikme köyleri, İzmir Naldöken Tahtacıları ile Yenigazi köyü (Çalışmada nereye bağlı olduğu belirtilmemiş, fakat Kafkas göçmenlerine ait köy olduğu ifade edilmektedir.) Dobruca Kırım Türkleri'nde de 21 Mart'ta nevrüz, bahar bayramı olarak kutlanır. Ancak Yurtsever'in aksine Ülküsal, Dobruca Türkleri'nde kutlanan bahar bayramı için bir tarih ifade etmeyerek "**navrez**"in ilkbahar bayramı olarak kutlandığını ve bu geleneğin Türklere İranlılar'dan geçmiş olabileceğini belirtir. Naldöken Tahtacıları bu bayramda mezarlıkları ziyaret ederek ölü insanların ruhlarını yadederler. Yenigazi ile Pırsak ve Dikme köylerinde gençler, ateşin üzerinden atlayarak günahlardan arınacaklarına inanırlar ve dileklerde bulunurlar. Naldöken ve Dobruca'da ayrıca yumurta pişirilerek bayram kutlamalarına gelenlere ikram edilir (22).

Kırım Türkleri arasında kıştan bahara geçişin sevincini dile getiren bir bahar bayramı da "**tepreş-tepreç**"tir. Tepreş "toprağın uyanması", "kırların yeşillenmesi", "çiçeklerin açması"nı dile getirir ve Mayıs ayında kutlanır (23). Ayrıca nevrüzün baharı müjdeleyen bir gün olduğu, büyük Ozan Pir Sultan Abdal, Yurtsever ile Dede Noyan'ın şiirinde de dile getirilmiştir.

NEVRUZ - Pir Sultan

"Sultan nevrüz günü cemdir erenler

Gönüller şaz oldu ehl-i imanın

Cemâl yâri görüp doğru bilenler

Himmeti evince Nevruz Sultan'ın

Cümle eşya bu gün destur aldılar

Aşk ile didara karşı yandılar

Erenler ceminde bâde sundular

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Erenler dergaha ruşen bu günde

Doldurmuş badeyi, sunar linde

Susuz olan kanar kendi gölünde

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Sultan Nevruz günü canlar uyanır

Hal ehli olanlar nura boyanır

Muhip olan bu gün ceme dolanır

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir himmet eyledi bu gün kuluna

Cümle muhip bu gün cemde bulana

Cümle eşya konar kudret bulana

Himmete erince Nevruz Sultan'ın

Âşık olan canlar bu gün gelürler

Sultatı Nevruz günü birlik olurlar

Hallak-ı cihandan ziya olurlar

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

PIR SULTAN'ın eydür, erenler cemde

Akar çeşmim yaşı her dem bu demde

Muhabbet ateşi yanar sinemde

Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

İşte keldi ilkbahar...

Ne buz kaldı ne de kar

Boş kalmasın koralar

Navrez, navrezım mübarek...

Doksan çıktı, girdi Mart

Ne yatasın atay kart

Çık to çölge tuhum at.

Navrez, navrezım mübarek...

Tarlalarını sürüyük,

Arpa, mısır egiyik,

Terek, fidan tigişik

Navrez, navrezım mübarek...

Bereketli yıl olsun

Küzde ambarlar tolsun

Her şeyimiz bol olsun

Navrez, navrezım mübarek...

(Yurtsever'in adı geçen

makalesindeki bir şiir.)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Nevruzziyye

Evvel bahar oldu açıldı güller

Nağmesaz olmuştur bütün bülbüller

Yüz göstermiş bize lale, sümbüller

Nevruz bayramımız mübarek olsun

Dünyaya gelmiştir bu günde Ali

Budur erenlerin kararı, kavli,

Bu demdir cemi'i müşkilin halli

Nevruz bayramımız mübarek olsun

Bakın asumana nurlar saçıyor,

Azdaki çemanzar çiçek açıyor

Cümle âlem gamı atıp kaçıyor,

Nevruz bayramınız mübarek olsun

Einevi gürülü bil»ez bu zevki,

Ali'yi sevenler gösterir sevki,

Mes'adet demedir bu denier saki

Nevruz bayramımız mübarek olsun

Hüsnü Baba hamdel erdik bu deme

Gönüller girmiştir bağ-ı İrem'e

Verilmiş zevk ile safa ademe

Nevruz bayramınız mübarek olsun (24).

3. Nevruz'a dinî yaklaşım

Bu anlayışta meselenin özüne, biraz daha bilimsel yaklaşılmaktadır. Ancak, nedense burada da "şamanizm" ya da "zerdüş" dini ile yüzde yüz ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Nevruz'un zerdüş diniyle ilişkisini savunanlardan asıl adı Mehdi Halıcı olan araştırmacı herkesi hayretlere davet eden bir yaklaşımla şöyle demektedir: "Zerdüş dini Kürt halkının yarattığı bir dindir... Kürt halkı silah zoruyla kendi dini olan zerdüşlükten alıkonunca cami karşısında dergah ve tekkeleri yarattı" (25). "Kürt yerleşim merkezlerinde Zerdüşlük ve Yezidiliğin uzantısı olarak ortaya bu maya ile şekillenen Kürt Aleviliği (Buna Anadolu Aleviliği de diyebiliriz) (26-27). Bu ifadelerden sonra yazar çelişkilerine devam ederek aynen şu ifadeleri kullanır: "Kürt ve Türk kökenli toplulukların Horasan'dan Anadolu'ya geldikleri doğrudur. Ama ne var ki Bektaşî-Alevî düşünürlerini geldikleri yerler değil; yerleşip yaşadıkları yöreler etkiledi... Bektaşîlik ve Aleviliği önce Orta Asya'ya bağlayıp sonra Türkleştirmek isteyenler bu felsefeyi Şamanizm gibi bir inanç sistemine dayandırıyorlar..."(28). "Alevî ve Bektaşîlerde Kürt kültüründen çıkıp gelen Navruz önemli bir bayram sayılır ve her yıl 21 Mart günü kutlanır..."(29). "Aleviliğin çıkış merkezi Doğu Anadolu ve eski adıyla Zogros yöreleri olduğundan ve saz denen aletin de Anadolu kültürünün bir enstrümanı olmasından ötürü bu tarihi sanat varlığı eski antik çağ dinî ayinlerin uzantısı olarak Alevilik kanalıyla yaşamını sürdürdü" (30). Dikkat edilirse yukarıdaki ifadeler çelişkilerle doludur ve hiçbir ilmi dayanağı yoktur. Yazar Aleviliği bilmediği gibi "Kürt" diye tanımladığı kavramı da bilmemektedir. Ancak buradaki amacımızın siyasi konulara cevap vermek olmadığı ve bu konularla ilgili ayrı bir çalışma yaptığımız için, buradaki çelişkilere tek tek cevap verilmeyecektir. Fakat merak edenler, Alevilik konusunda Eröz ve diğer yazarların belirtilen eserlerine bakabilirler (31).

Nevruz'un dinî temelleri konusundaki tartışmalarda en çok göze çarpan husus bu bayramın daha çok Alevilerce, hatta bizim sahada derlediğimiz bilgilere göre, Alevî bayramı olarak kutlanmasıdır. Bu da bizi ister istemez Zerdüşlük ve Türklerin eski inanç kültürüne yöneltilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, nevrüz bahar bayramı olarak çeşitli topluluklar tarafından kutlanmaktadır. Fakat her sosyal grubun kutlama şekilleri, nevrüzün muhtevasını farklı belirlemektedir.

Zaten kültür unsurlarını veya sosyal grupları bir diğerinden ayıran onların maddî veya manevî şeylere yükledikleri anlamlardır. Sosyal hayatımıza damgasını vuran, onu şekillendiren birçok faktör vardır. Fakat bunların bazıları fonksiyonları icabı diğerlerinden daha belirgin şekilde kendini gösterir ve "yeni bir kültür ögesinin doğuşu daima kendisinden önce mevcut bir kültüre bağlıdır" (32). Yani insanları sarmalayan sosyo-kültürel değerler tesadüfi olarak değil, sosyal hayatın zaruretinin icabı ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal hayatta boşluk ve eylemsizlik kavramı söz konusu olamaz. Sosyal kavramları kullanıyorsak mutlaka bir mobiliteden, nicelik veya nitelik ile ilgili bir durumdan ve kültür kodundan bahsediyoruz demektir. Kültür kodları ise "... tarihi köklerimizden itibaren günümüze gelinceye kadar bizi yöneten ve kalıcılığını sürdüren

bir takım kültür ve zihniyet birikimidir" (33). Başka deyişle eski kültür unsurlarından kaynaklanan, her zaman değişmeyle beraber tarihi temelden kopmadan, çeşitli kurumlar yoluyla belirgin bir şekilde varolan ve sosyal hayatımızı belirleyen sembolleşmiş kültür kalıplarıdır (34). Mardin de "tarih içinde genel bir davranış çizgisi savunmaya yarayan kültür unsurlarına kültür kodu diyoruz" (35) ve kültür kodu her devirde farklı isimlerle ortaya çıkar. Fakat temelde yatan eski kültür kodudur (36)der. Güngör de meseleye farklı bir boyut kazandırarak şöyle der: "Milli kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Milletler arasında alış-veriş konusu olan ortak medeniyet unsurları her milletin kendi şartları içinde kendisine mahsus bir hüviyete kavuşur ve böylece her millet, medeniyeti kendi tarzında benimser. Bizim kültür dediğimiz şey, medeniyetin cemiyetlere intikal ediş tarzı veya onlarca benimsenmiş şeklidir" (37). Nevruz da yukarıda ifade ettiğimiz gibi çeşitli sosyal gruplarca bir kültür unsuru olarak kutlanagelmiştir. Fakat her sosyal yapının ona verdiği anlam, yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı farklıdır. Bu farklılığın temelini de genel olarak sosyal grubun sosyo-kültürel tarihlerinden gelen anlayış oluşturmaktadır. Bazen siyasi kaygılar da farklı anlamlara neden olmaktadır. Çünkü "kültürel dünyayı anlamaya çalıştığımız zaman, yorumlarla ve yorumların yorumlarıyla uğraşmaktayız" (38). Bu durumda yapılması gereken "yorumların" neye göre, nasıl ve niçin yapıldığının cevaplarının bulunmasıdır. Çünkü kültürel hayat keyfiyete göre şekillenmez. Bu nedenle "Gadamer, Taylor, Ricoeur, hepsi de kültürel yaşamın pratik eylemden kaynaklandığını ve ona yönelik bir düşünce biçimi olduğuna işaret ediyorlar" (39). Bu ifadelerden hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Nevruz, Fars-Zerdüşt kültüründen kaynaklanarak kültürel etkileşim yoluyla çeşitli sosyal gruplara geçmiştir. Ayrıca kültürü belirleyen faktörlerin başında genelde din olduğu için, Zerdüştlük dinine yakın ya da heterodoks anlayışla dinî inanca sahip sosyal gruplarda nevrüz daha canlı şekilde görülmektedir. Günümüzde Zerdüştlük inancı önemini yitirmiştir. Fakat onun bazı kalıntıları İran Şia'sında ve Anadolu Aleviliği'nde farklı muhtevalara bürünerek devam etmektedir. Bunun en iyi örneği de nevrüzdür.

Bilindiği gibi İran devletinin ilk kurucusu Cemşid, Zerdüştlük'ün kurduğu Mecusilik dinine inanıyordu. Kurucusundan dolayı bu dine Zerdüştlük dini de denir. Bu dine göre "toprağa özenle ve gayretle ekenler on bin duayı tekrar edenlerden daha çok dinsel ödül hak kazanırlar" (40). Bu dinin kurucusu olarak kabul edilen Zerdüştlük'ün annesinin ailesi Tahran yakınlarındaki Rhage kasabasıdır ve kendisi Azerbaycan'da doğmuştur. Zerdüştlük VII. yy'a kadar varlığını etkili bir şekilde göstermiştir. Ondan sonra ise İran'dan kaçanlar vasıtasıyla Hindistan'da etkinliğini göstermeye başlamıştır (41). Yukarıda ifade edildiği gibi Zerdüştlük dininde toprağa verilen aşırı önem, onun yanında güneş anlayışı, bahar bayramı kutlamalarını çok önemli hale getirmiştir. Bir anlayışa göre de Nevruz bayramı, Zerdüştlük inancındaki tanrı Ahura-Mazda (Hürmüz) ile tanrı Angra-Mainyu (Ahriman)'nın mücadelesinde Hürmüz'ün savaşı kazanması sonucu, güneşin toprağı ısıttığı, tabiatı yeşillendirdiği ve bereketlendirdiği gündür.

Diğer taraftan birçok eserde şu ifadeler görülür: Nevruz "Bektaşî ve Alevilerin Bahar günüdür. Nevruz Yeni gün anlamındadır, eskiden yıl başı sayılırdı" (42). "Nevruz bayramı cemi daha çok Ege'de yapılır. 22 Mart günü

yapılan bu dinsel tören gerçekte ateşe tapan eski İranlılardan kalmıştır. Bu gün eski İran takviminin yılbaşı günüdür. Bu gün doğanın yeniden canlandığına inanılır" (43). Ayrıca "...Yüzyıllardır Anadolu'da Alevilerin Nevruz'u Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutladıkları bir gerçektir. Ayrıca üç gün yılbaşı (gündönümü) orucu da tutulmaktadır" (44). Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerindeki Alevi-Bektaşîler konusunda Türkiye'de akademik anlamda ilk saha çalışmalarını yapmış olan Eröz'e göre "bazı Alevi ve Bektaşîler, 21 Mart'ta bir şenlik daha yaparlar ki buna "Nevruz" derler. Bazı Aleviler bugün Hz. Ali'nin doğum günü olarak kutlarken, Silifke Tahtacıları, Hz. Hüseyin'in doğum günü olarak kabul ederler. Nevruz İran'da ve Türkistan'da büyük şenliklerle kutlanır" (45). "21 Mart, yani Nevruz İran güneş takviminin ilk günüdür. Nevruz köken

olarak Farsça (İran dili) bir bileşik sözcüktür. **Nev**, yeni demektir. **Ruz** ise gün anlamına gelir" (46). "Nevruz yeni gün demektir. En doğrusu Şark'ta gece ile gündüzün bir yani on ikişer saat olduğu anın tesbitiyle başlayan itibari bir yeni zaman"(46)dır. Server Tanilli de Nevruz'un Zerdüş kökenli olduğunu kabul ederek, "ayrıca Alevi'lerle Bektaşiler Ali'nin Nevruz'da doğduğunu kabul ederler"(48)der.

Meşhur tarihçi ve edebiyatçımız Köprülü'nün yıllar önce yazdığı, ancak nedense araştırmacıların pek dikkat etmediği bir makalesinde de konuyla ilgili şu bilgiler verilmektedir: "Nevruz'un milli bayram addedilerek tes'idi, şüphesiz, eski İran ari anelerindedir. Mu'ahharan, İslamiyetin İran'da intişar ve tekarrüründen sonra bu ananenin devamı ise, galiba "Şiilik" sayesinde olmuştur. Bugün yalnız İranlılar değil Şii mezhebindeki Türkler'de "nevruz"u "bayram" addetmektedirler" (49).

Bütün bu ifadeler sahada derlediğimiz görüşleri doğrular niteliktedir. Çünkü nevruz Zerdüş dini ile ilgili bir bahar ve yılbaşı bayramı olup, İranlıların tesir sahasına giren sosyal gruplar tarafından yeni yorumlarla kutlanmaktadır. İran Şiiliği'nin Bektaşilik-Alevilik anlayışına kısmen tesirinden dolayı, bu sosyal gruplarda nevruz daha canlı kutlanmaktadır. Ancak Yezidiler'deki nevruz geleneğinin ortaya çıkarılmasının, konunun daha da şekillenmesine yardımcı olacağı inancındayız. Bu görüşlerden sonra üzerinde en fazla tartışılan konu olan ideolojik bakış açısına geçebiliriz.

Nevruz'a İdeolojik Yaklaşım

Konuya ideolojik yaklaşımları iki kısma ayırarak şöyle demiştik: Bunlardan birinciler nevruz'u "Kürtler'in bağımsızlık günü, ikinciler de Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü olarak ilan ederler. Aslında bu yaklaşımın cevapları yukarıdaki kısımlarda kısmen verildi. Fakat olayı biraz daha netleştirmek açısından burada tekrar ele alacağız.

"Doğru İlleri ve Varto Tarihi": "Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti", adlı eserlerde Nevruz bayramından bahsedilmez. *"Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi"* adlı eserde ise "**Heptemal**" denilen ve 17 Mart'a rastlayan yeni yılın ilk günü olarak kabul edilen bahar bayramından bahsedilerek bu gün İranlılar'ın Nevruz'ları ile eşdeğerdir" (50) denilmektedir. Yukanda sadece İranla sıkı teması olan bölgelerde (Kars, Van gibi) bir de, Yezidiler'de bahar bayramı olarak nevruzun kutlandığını belirtmiştik. Durum böyle olduğu halde niçin çok genel ve farklı ifadeler kullanılmaktadır? Bu fikirlerin temelinde azınlık psikolojisi ve ideolojik saplantılar yatmaktadır. Çünkü insan olmanın doğası gereği azınlıklar ya da zayıflar kendilerine dayanacak veya muhafaza olacakları bir yer ararlar. Adana ve ilçelerinde söylenen (belki başka yerlerde de olabilir) "sırtını ya bir ağaya ya da bir dağa yaslamalısın" sözü fikrimize tercüman olan halk deyimidir.

Bu anlayışı sosyolojik olarak ifade edecek olursak, sosyal gruplar hayatlarını devam ettirebilmek için, sosyo-kültürel zenginliklere sahip olmak zorundadırlar. Amerikalıları

ikiyüz yıllık bir geçmişten zengin müzeler ve sosyo-kültürel değerler meydana getirme çabaları, İngilizlerin ve Fransızların kültür, Almanların ırk anlayışları, İranlıların Şia şuuru, hep aynı anlayışın sonucudur. Fakat kültür, "kutsal anlamını yitirdiği zaman, tüm anlamını yitirir"⁵. İşte bu anlamı yitirmemek için olanları olmasını istediğimiz gibi değil de olduğu gibi ifade etmek zorundayız. En azından o amaca sahip olmalıyız.

Siyasî yaklaşanlardan ikincilere, yani nevrüzla Ergenekon arasında ilişki kuranlara göre de aslında "Kürt"ler Türk boylarındandır. Bu nedenle demirci Kave-Gave de bir Türk yiğididir. Üstelik Oğuz Kağan Destanındaki "Tömüdü Kağul"un bir varyantıdır (52). Dolayısıyla Türkiye'de Nevruz'un Ergenekon bayramı olduğunu savunanların başında gelen Ahmet Turan, Dakak efsanesi ile Ergenekon destanı arasındaki benzerliklerden hareket eder (53). Abdülhaluk Çay'da aynı mantıkla Nevruz'u Ergenekon dan çıkış bayramı olarak kabul eder (54).

Sosyo-kültür unsurları arasındaki benzerlikler şüphesiz araştırmacılara bazı ip uçları verir. Fakat benzerlikler bir unsurun, bir diğerinin aynısı olduğu anlamını her zaman vermez. Mesela bazı insanlar birbirlerine benzerler, fakat hiç kimse A şahsının B olduğunu iddia edemez. Tek yumurta ikizleri için de bu kural geçerlidir. Bu örnekler istendiği kadar çoğaltılabilir. Mesela bu örneklerden bazıları: Nevruz "Bektaşî ve Alevilerin Bayram günüdür. Nevruz yeni gün anlamındadır ve eskiden yılbaşı sayılırdı. Bektaşîler'e göre Hz. Ali'nin doğum günü sayılırsa da Türklerin Ergenekon'dan çıkış günleri olarak eski bir Türk bayramıdır. İran sonradan bunu alıp, yılbaşı diye Nevruz adıyla bir bayram haline getirmiştir" (55). Ünver de bu konuda şöyle der: "Nevruz" yeni gün demektir. En doğrusu Şark'ta gece ile gündüzün bir yani on ikişer saat olduğu anın tesbitiyle başlayan itibari bir yeni zaman... Nevruz, beş bin yıl şark dünyasınca malum. Menşei de Orta Asya, Orta Asya Türklüğünün bayramı çünkü dünya bugün kurulmuş senelerin birinci günü. Şimdi yalnız İran da resmî ve millî bayram. İran kültürü tesiriyle bize de gelmiş. Orası malum ya şiidir. Her nedense bu iki mezhebin aynı günde Milli Bayramı olmamış (56). Bu ifadelerde cevaplandırılması gereken soruların başında, nasıl olmuş da nevrüz, Türkler'den İranlılara, onlardan da tekrar Türklere geçmiş? Bilgilerimize göre böyle bir sosyo-kültürel hareketliliği ya da yayılmayı ifade eden kültür teorisine sahip değiliz. Ayrıca "Nevruz" kelimesi neden Farsça ve bu konuyla ilgili destansı ve mitolojik bilgiler Türkler'de değil de, neden Farslar'da çok yaygın şekilde ifadesini bulmuştur? Diğer yandan, nevrüzün kaynağı "Orta Asya Türklüğü" ise nasıl oluyor da "İran tesiriyle" "Orta Asya Türklüğü"ne geçiyor? Ve nevrüz dünyanın kurulduğu gün ise nasıl oluyor da İran ile Orta Asya Türklüğü ile aynı günde bayram yapmıyor?

Diğer taraftan Çay "*Divanü Lügat-it Türk*"de Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı 21 Mart yani Nevruz'dur. Türkler bugüne "Yeni-gün demekteler" (57) der. Fakat atıf yapılan eserin indeksinde "nevrüz" kelimesi geçmez (58). Yazarın yukarıdaki ifadesiyle kaynak gösterdiği yerde ise aynen şu cümleler kullanılmıştır. "Ayların

adlarına gelince şehirlerde Arapça ad kullanılır. Göçebe olan ve müslüman bulunmayan Türkler, yılı dört ayrıma bölerek ad verirler. Her üç ayın bir adı vardır. Yılın geçmesi bununla belirlenir. Yenigün (Nevruz)den soma ilkbahara "oğlak ay", sonra "uluğ ay" denir*. Çünkü bu parça yaz ortasıdır; yer yüzünde nimet bollaşır, hayvanlar büyür, süt çoğalır, başkası da böyledir. Az kullanıldığı için öbür adı söyleyemiyorum, sen anla" (59). İlkbaharı bugünkü takvime göre anlarsak buradaki ifadelerden anlaşılması gereken, "oğlak ayının Mart-Nisan-Mayıs'ı ifade etmesi ve ilk gün, yani yeni günün Mart'tan önce olduğudur. İfade edilen 21 Mart kelimesi zikredilen eserde geçmediği gibi, Nevruz kelimesi de anlaşıldığı üzere çevirenin ifadesidir. Ayrıca Kaşgarlı Mahmut, ay isimleriyle bugünkü anlamda mevsimlerin adını ifade etmiştir. Ve yıl başını açıkça belirtmemiştir. Bu nedenle ilkbaharın ne zaman başladığı yoruma açıktır. Diğer yandan Kaşgarlı'nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere ifadeleri müslüman olmayan Türkler içindir. Kaşgarlı'ya göre "uluğ ay" nimetlerin bollaştığı, sütlerin çoğaldığı aydır. Kendisi bu ayı yaz ortası olarak ifade etmiştir. Dikkat edilecek olursa, bu ayın Mart-Nisan-Mayıs'ı ifade etmesi gerekir. Oysa Kaşgarlı'nın bu ayı, adını vermediği kıştan bir önceki ay olarak ifade etmesi, tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü bilindiği gibi sonbahar sütlerin ve nimetlerin azaldığı, toprağın sarardığı, ağaçların yaprak dökümünün başladığı aydır. Ayrıca yaz ortası ayı demek suretiyle de Haziran, Temmuz, Ağustos'u ifade etmiş olabilir.

Çay, ayrıca Kutadgu Bilig'deki "Kozı yazkı yılduz basa ud kelir" ifadesine atıf yaparak koç burcunun ilkbaharın başlangıcı olduğunu belirtir (60). Burada da bize göre bir yorum hatası yapılmıştır. "Kozı" kelimesini Arat, "hamel-koç" olarak tercüme etmiştir (61). Oysa dilbilgisi kurallarına göre bu kelimenin "kuzu" olması gerekir; ve bilindiği üzere Anadolu'da oğlak için, birçok yerde "kuzu" tabiri kullanılır.

Turan, yılbaşının Ocak-Şubat arasında olması gerektiğini belirterek yukarıdaki görüşlere katılmaz (62). Ayrıca Turan, Çin kaynaklarına göre "... her yıl asıl zedeler ataların çıktıkları mağaraya gidip tasdik merasimi yapıyorlardı; bundan başka halk, yılın beşinci ayın yirmisinde aynı dağa, Ötüken'e giderek Semanın ruhuna ibadet ediyorlardı denilmektedir" (63) der. Ögel'e göre de Türklerin yılbaşı baharla birlikte başlar ve "Çin tarihçilerine göre Hunlar ile Göktürkler, yılın beşinci ayında büyük bir bayram yaparlardı. Çin takviminin beşinci ayı, aşağı yukarı bizim mayıs ayımızı karşılardı. Bu da bize, nazaran baharın daha geç geldiği Orta Asya için, bir "bahar bayramı" sayılırdı" (64). Ayrıca Ögel'e göre "Büyük Hun" devletinde üç büyük bayram vardı. Bunlar sırasıyla "**Yeni Yıl bayramı**", "**İkbahar bayramı**" ve "**Güz bayramı**"dır. Mehmet Niyazi de De Groot'un 1921'de yayınlanan "Die Hunnen der Worschriftthehen zeit" adlı eserine atfen bu görüşe katılır (65) Diğer taraftan Mehmet Niyazi ye göre, Hunlar'da yılın ilk ayı "ocak" ayıdır. Hunlar, diğer yandan "Ocak, Mayıs ve Eylül" aylarında olmak üzere yılda üç defa büyük "**kurultay-kengeş**" yaparlardı. Ögel de Çin kaynaklarına atfen, eski Türklerin Ergenekon'dan çıkış bayramını "Mayıs" ayında kutlandıklarını yazar (66).

Buradan da anlaşıldığı gibi ilk yazılı eserlerde 21, ya da mart ayı kavramları zikredilmemektedir. Diğer taraftan 21 mart'ı yılbaşı kabul edersek Ötüken'den den çıkış bayramı Temmuz'un 20'si olur. Çünkü Turan'ın ifade ettiği beşinci ayın 20'si, Temmuz 20'ye denk gelir. Yine Turan, Maniheizm dinini kabul eden Uygurların "Mani'nin ölüm yılını başlangıç yaparak oniki hayvanli takvimi kullandıklarını belirtir. Bu takvimin geniş anlamıyla, Türkler tarafından, sonra da Moğollar, Çinliler, Hindliler, Tibet ve Hindi-Çin

kavimleri tarafından kullanıldığını ifade ederek, ay kavramı hakkında kesin bir sonuca varamaz ve Türklerin ay yılı esasına göre de, güneş yılı esasına göre de ay adları kullandıklarını belirtir (67).

Kısaca her kavimde olduğu gibi, Türkler'de de yaratılış efsanesi ya da yılbaşı saydıkları önemli gün ve aylar olabilir ve bunlar başka kavimlerin bayram günlerine de denk gelebilir. Fakat hiç kimse bu benzerlikten hareketle kaynaklarının aynı olduğunu söyleyemez. Ayrıca yukandaki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi dinler tarihçi Güzel, Nevruz'un İran kaynaklı olduğunu belirterek, Türkler'de nevrüzla ilgili direkt bir kaynağın olmadığını ifade etmiştir. Köprülü de nevrüzün Şii kaynaklı olduğunu kabul eder. Ayrıca Köprülü, bu konuyla ilgili Nizamü'ül Mülk'ün "*Siyasetname*" adlı eserinde ve İmamı Gazali'nin "*Nasihâtü'1-Mülük*"ünde, Sasaniler zamanındaki nevrüz âdetleri hakkında bilgiler olduğu belirterek III. Ahmet zamanında (1709-1736 padişahlık yaptığı yıllar) **Dürri Efendi**'nin Safevi sarayına elçi olarak gittiği ve Dürri efendinin padişaha sunduğu şu bilgileri nakleder: "Birkaç gündün sonra nevrüz-ı sultani hulül edüp onlar nevrüze gayet itikar ve ibdü-kebirdir deyu tesmiye edüp ıyd-ı Ramazan ve ıyd-ı azhadan haşa mükerrem ve eşref olmak üzre itibar ederlermiş. Kangı ayda vakı olsa ol ayın nihayetinde dek bir işe el vumayıp taze cedid libas kendülerin donadup gece gündüz zevk ve sevkle ala ve edna ve zükür ve enas ve nisvan ve sıbyan sürür ve şadmani ederler... kulunuzu tahvil gecesi davet etdiler itizar edip gitmedim" (68). Nizamü'1 Mülk'de *Siyaset-Name*'sinde "Mihracan günü ve Nevruz günü padişahın umum halk (amme) için toplantı (bar) yapması acem meliklerinin âdeti idi. Hiç kimse geri çevrilinezdi" (69) tabirini kullanmıştır.

Nevruz'un bir "Kürt" bayramı olduğunu ifade edenler ayrı metodik hataları daha da çoğaltarak sergilemektedirler. Bu görüşü savunanların temel dayanağı Firdevsi nin "*Şahname*" adlı eserinin birinci cildindeki ifadeler oluşturmaktadır. Şimdi Şehname'deki konuya geçmeden bu yazarların fikirlerinden bazı örnekler sunalım.

Milletler ya da sosyal gruplar şüphesiz belirli sosyo-kültürel değerlere sahiptir. Bu değerlerin bir kısmı da onların iç dinamiklerinden kaynaklanır ve bu süreç genelde "**sosyal metamorfizm**" (*özden kaynaklanan değişme*) çerçevesinde devam eder. Bir kısım değerleri de etkileşim halinde buldukları milletler ya da sosyal gruplardan alırlar. Bu kültür alışını, sosyal gruplar çeşitli şekillerde gerçekleştirirler. Mesela olduğu gibi alarak kendi değerlerinden fedakârlık ederler veya yeni kültürel değerleri kendi özellikleri ile şekillendirerek ona millilik kazandırır. Bu anlamda Topçu, "kültür, onu yaratmış olan milletin malıdır" (70) der. Berlin ise, Herder'e atfen şu yorumu yapar: "Herder'e göre grubun, bir dizi geleneksel ve yaşam tarzından, yalnızca ona ait bir anlayış ve davranış biçiminden oluşan kendi Volkgeist'ı ya da Nationalgeist'ı vardır. Kültürel yaşamın bütünü, yalnızca grup üyelerinin paylaştığı kolektif tarihsel deneyimlerden kaynaklanan belli bir gelenek ırmağı içinde şekillenir" (71). Yukarıda da değindiğimiz gibi bunun dışındaki kültür unsurları zoraki etkileşim sonucu ya da siyasi amaçlı, "ithal edilime"yle de sosyo-kültürel hayata katılırlar. Fakat serbest etkileşim sonucu kazanılan kültür unsurları, belli bir süre sonra sosyal grup tarafından ya kabul ya da reddedilir. Zorla kabul edilen kültür unsuru belli bir süre kabul görmüş gibi görünse de, sosyal grup onu kendi yapısına uyduramazsa, sosyal baskının kalkması ile tekrar reddeder. Çünkü "bir toplumla ilgili, kültür kalıpları her şeyden önce o toplumun değer normlarının damgasını taşır" (72) ve taşınması gerekir. Tıpkı her insanın isminin, onun kimliğini yansıtmaya gibi.

Bu yaklaşımdan sonra Nevruz'un bir "Kürt" bayramı olduğu hakkındaki görüşleri irdeleyebiliriz. Önceki bölümlerde nevrüz bayramının İran kaynaklı olduğunu ve Zerdüştlük dininin de İranlıların millî dinî olduğu konusunda çeşitli bilgiler vermiştik. Ancak bunun aksini iddia eden ve öyle olmadığını söyleyenler de yok değil. Mesela Bender'e göre Alevi ve Bektaşiler'deki nevrüz geleneği de Kürt kültüründen kaynaklanmıştır. Ayrıca "Zerdüştlük dini Kürt halkının yarattığı bir dindir" (73). Bu fikirlere sağlıklı kimselerin itibar etmesi mümkün değildir. Çünkü Alevilik konusunda uzman olsun olmasın hiç bir Alevi-Bektaşî, Dede ya da Alevi tekkesi Aleviliğin, Zerdüştlük, Yezidilik ya da "Kürtler"den kaynaklandığını kabul etmez (74). En iyimser yaklaşımla Alevilik, onlardan kısmen etkilenmiştir. Bu tür etkilenmeler ise her kültür için söz konusudur. Bir kültür varsa, mutlaka onun etkilediği ve etkilendiği sosyo-kültürel çevre de vardır. Eğer yukarıdaki nevrüz hakkındaki görüşü kabul edersek, en basitinden nevrüz'un "Kürtler"de değil de, niçin Alevî inancına bağlı olanlar arasında yaygın olduğuna cevap bulamayız.

*Özgürlük Yolu Dergisi*nin 1978 yılı, 35. sayısında yazarı belirtilmeyen bir yazıda; Nevruz'un Kürtlerin yanı sıra İranlılar ve Afganlılar tarafından da kutlandığı belirtilmektedir (75). Fakat "Kürtler"in Zağros dağlarından ya da başka yerlerden göç ederek, Afganlılar ve İranlılarla nasıl temas kurduğu hiçbir eserde zikredilmemiştir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere Alikan Aşireti, Lolan Oymağı ile Varto hakkında yazılan eserlerde nevrüzden bahsedilmemiştir.

"*Kürtlerin Kökeni*" adlı eserin yazarı İhsan Nuri Paşa "Türkiye Kürdistanı'nda bu bayram kutlanıyor. Buna "**Çeşne Tolan**" deniyor" (76) der. (İhsan Nuri "Çeşne Tolan" dediğini, 1802 yılında İran'a gezi yapan Morier'e atfen, 31 Ağustosta İranlıların Cemşid'in zaferini kutladıkları bayram olarak yorumlar.) Fakat "Çeşne Tolan" diye bir kavrama biz saha araştırmalarımızda ve yazılı diğer eserlerde rastlayamadık. Ayrıca "*Kürtler Üzerine-Tarih ve Folklor Yazıları*" adlı eserde de Melikoff'a atfen, Ermeni kaynaklı "Kalant", Gökalp'a atfen "Hıdırellez" ve "Aşure Günü", "Kürt" bayramı olarak zikredilmiştir" (77). Bu bayramların kaynağı ise tartışılmayacak kadar açıktır.

Yukarıda **Burukan-Birukan** aşireti hakkında yapılan iki çalışmada Burukanlar'daki nevrüz geleneğinin bahar bayramı olarak ifade edildiğini belirtmiştik. Eserlerde belirtildiği üzere bu aşiret yıllarca Kafkasya ve İran'da meskun olmuştur. Nevruz Anadolu'da Yezidi inancına bağlı olan "**Kurmançlar**"da da görülmektedir. Ancak günümüzdeki Yezidilerin dini lideri Muaviye bin İsmail el Yezidi (Prens Anvar Muaviye İsmail) Kasım 1990 ve Ağustos 1992 yılında yazdığı iki yazıda "Kürtler"le bir ilgilerinin olmadığını ifade ederek kendilerini şöyle tanıtır: "Türkiye'deki halkımız Doğu Anadolu: Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlıurfa gibi kentlerde ve bu kentlerin çevre köylerinde yaşıyor... Irak'taki Şeyhan, Dohuk, Musul, Alkaş, Zaho ve çevreleridir... Biz hepimiz Azda, Yazdan, İzed veya Ahura Mazdâ'nın halkıyız... Asuri ve Yezidiler büyük Asur imparatorluğunun gerçek soylarıdır... Bu duyuru ile, istisnasız tüm Kürt partilerini, özellikle Mesut Barzani ve Celal Talabani yi tüm uluslararası düzeylerde Yezidiler'i temsil etmelerini.... durmalarını, Yezidiler'in bir Kürt milliyetine ait olduğuna dair asılsız yalanların durdurmalarını ve kendi idari bölgelerine bağlı Sincar ve Şekbari daki taleplerine son vermeleri için ikaz ederiz... Kuzey Irak'taki Kürt Parlamentosu açığa vurmaktadır ki, Yezidiler'le Kürtler'in herhangi bir dostluğu olmadığı gerçeği vardır" (78). Yukarıda alıntığı yaptığımız makaleyi kitabında ek olarak yayımlayan Sever'de, Yezidiler hakkındaki görüşünü de şöyle ifade eder: "Bu halkın dili Kürtçe'dir;

inançlarında Asur inançları hakimdir... Yezidileri etnik haritanın neresine yerleştirebiliriz? Arap, Kürt veya Asurlar mıdır? Bu sorunun yanıtını ancak Yezidiler verebilir" (79). Yezidiler'in cevabı ise, yukarıda en yetkili kişi tarafından ifade edilmiştir.

Severe göre Yezidiler, Nisan ayının ilk Çarşambası, Farsça yeni yıl demek olan "**Serisal**" bayramını kutlarlar. Yeni yıl bayramı Yezidiler'in yaşadığı her köyde kutlanır. Sonraları bu bayram **Nevruz** adını alarak Mart ayında kutlanmaya başlanmıştır (80). Yezidiler'in dini liderine göre de, "Azda halkı Nevruz, Yeni Gün Bayramını kutlar. Nevruz ilkbaharda gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu Yeni Yıl Bayramıdır... Çarşamba Zerdüşt'ün doğum yıldönümü olduğu için özel bir gündür" (81). Ancak Yezidi liderin yukarıdaki ifadesinde bu bayramın hangi ayda kutlanıldığını belirtmemiştir. Fakat önceki sayfalarda zikrettiğimiz Boğazlıyanlıoğlu, yaptığı saha çalışmasında, bu bayramla ilgili şu bilgileri ifade eder: "Nevroz'da ateşler yakılmakta, insanlar bu ateşin çevresinde el ele tutuşup halay çekerler. Çocuklar ev ev dolaşıp bulgur, yağ v.s. gibi şeyler topluyorlar. Yaşlı bir kadın onlara bu topladıklarından pilav yapar... Ayrıca 21 mart gününe tekabül ediyor ve bu gün yılbaşı olarak biliniyor" (82). Yukarıda Azerbaycan, Kırım, Kars vb. yerlerde yapılan, bazı çalışmalarda da yemek pişirme ve ateş geleneğinden bahsetmiştik.

Bazı araştırmacılar Nevruz'un tarihi temellerini Babil devrine kadar götürürler (83). Bu ortak anlayıştan sonra aynı yazarlar şu ifadeleri kullanırlar: Bender'e göre aslında Nevruz'un çıkışıyla, Demirci "Kowe" ustanın başkaldırma olayını birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü "Newroz" Bayramı Babil'in "Kürt-Kassit" devletince işgali sonucu ortaya çıkmış; Demirci Kowe olayı ise M. Ö. 612 yıllarında yaşanmıştır. Demirci "Kowe" usta her yıl yapılmakta olan Newroz bayramından yararlanmış, bayram için toplanan halkın varlığından yola çıkarak, dağlarda Newroz ateşlerini yaktırarak isyanı başlatmıştır" (84). Fakat aynı yazar altı sayfa önce şu cümleleri kullanır: "Zalim Dehhak'a karşı Demirci Kawe (Kawa)nın önderliğinde halk ayaklandı. Kurtuluşunu sağladı. Newruz işte kurtuluşu, özgürlüğü muştulayan böyle bir zaferin adıdır" (85). Xemgin ise "Kürtistan halkının en önemli mitolojilerinden bir tanesi şüphesiz Newroz mitolojisidir. Bu mitolojide kötülük ve haksızlığı sembolize eden zalim kral Dehhak ile ona karşı iyilik ve haklılığı sembolize eden Demirci Kawâ'nın mücadelesi anlatılmaktadır" (86) der. Başka bir araştırmacıya göre de Nevruz bir bahar bayramı olarak İrani haklar; bunlar "Kürt, Fars, Beluci, Oset, Tacik" tarafından kullanılmakta olup başlangıcı M.Ö. 612 Yani Kawa Dahhak mücadelesinin olduğu yıldır" (87). Bu görüşe aykırı olarak, *Rızgari* adlı Kurmaça ve Türkçe yazılan bir dergide ise, "İranlılar Nevroz'u kendi bayramları olduğunu iddia etmelerine rağmen bu iddia asılsızdır. Ve temelsizdir... Ortadoğu'da İran, Afgan ve Beluci halkları ile birlikte Kürt halkı da bu bayramı kutlamaktadır" (88) denilerek bir çelişki sergilenmektedir. Çünkü atıf yaptığımız altmış üçüncü ve yetmiş beşinci kaynaklarda "Kürtler", İrani bir balk sayılırken bir sonraki kaynaklarda bu görüş reddedilmektedir.

Tanilli, önce de zikrettiğimiz gibi nevruzu eskiden beri kutlanan ve Zerdüşt dininden kaynaklanan bir bahar bayramı olarak ifade ettikten sonra, Dahhak ve Kava ile ilişki kurarak, "Cumhuriyet Bayramı nasıl bizim kimliğimizse, Nevruz da Kürt halkının"(89) der. Böyle bir ilişkiye iştirak etmek hiç bir mantıkla izah edilemez. Çünkü en basitinden Zerdüşt ile Dahhak ve Kava arasında bir ilişki kurulamaz.

Yukarıdaki fikirlerinden de anlaşıldığı gibi, Nevruz ile hemen herkes Dahhak ile Demirci Kava olayı arasında az-çok ilişki kurarak, **Firdevsi**'nin **Şehname** adlı eserine atıf yaparlar. Fakat her ne hikmetse adı geçen eserdeki bilgileri olduğu gibi değil, keyiflerine göre yorumlarlar. Adı geçen eserdeki olaylar ise şöyledir (90): "Cemşid'in günü de karardı. Bir vakitler bütün yeryüzünü aydınlatan büyüklüğü, gittikçe azaldı... O zamanlar, mızraklı süvarilerin yaşadıkları çölde yetişmiş bir yiğit vardı. Bu hem bir padişah, hem de fazilet sahibi bir adamdı. Tanrı korkusundan daima titredi... Bu dini temiz adamı, pek ziyade sevdiği, bir oğlu vardı. Şöhrete tapan bu Dahhak adlı çocuk, çok cesur ve çevikti. Fakat, çok kötü huylu idi. Onu Pehlev dilinden olan Biyares adı ile çağırırlardı... Zalim ve alçak Dahhak, böyle bir çare ile babasının tahtını elde etti..."

"O parlak günler kara günler oldu. Herkes Cemşid'e itaatten vazgeçti... Her taraftan bir padişah, her yerden ileri gelen bir adam çıktı ve asker toplayıp savaşa hazırlanarak, Cemşid'e karşı düşmanlık gösterdi. Askerler birer birer İran'dan çıktılar ve Arapların memleketine doğru yol almağa başladılar. Orada, ejderha yapılı büyük bir padişah olduğunu haber almışlardı. Kendilerine bir padişah arayan bütün İran süvarileri hep birden Dahhak'a gittiler. Onu padişahlıkla övdüler ve İran'a padişah olarak kabul ettiler. Bunun üzerine bu ejderha yapılı padişah rüzgar suretiyle geldi. İran'da saltanat tacını başına koydu... Dahhak, saltanat tahtına oturduktan sonra, bin yıl padişahlık etti. Bütün dünya onun idaresi atına girdi... Her gece, ister halktan veya isterse yiğitler soyundan olsun, iki delikanlıyı aşçı, padişahın sarayına götürür ve bunlarla onun derdine derman bulmak isterdi. Bunları öldürür, beyinlerini çıkarır, yılanlara yiyecek yapardı. (Padişahın soyundan-memleketinden olan iki insan en azından iki insandan biri kurtarmak amacıyla saraya aşçı olarak girerler ve)... Bir koyunun beynini çıkarıp, öldürdükleri gencin beyni ile karıştırdılar. Ötekinin canını bağışlayarak ona, 'git, bir yerde gizlen, canını kurtar! Mamur şehirlerde yaşama. Bundan sonra senin yaşayacağın yer, dağlar ve ovalardır' dediler... Bu suretle, her ay otuz genç canlarını kurtarıyorlardı. Zamanla kimin nesi oldukları belirsiz olan bu gençlerin sayısı iki yüzü buldu... İşte bugünkü Kürt kavminin aslı bunlardan türemiştir ki, bunlar mamur şehir nedir bilmezler. Bunların evleri, çöllerde kurulmuş çadırlardan ibarettir (90). Kalblerinde hiç Tanrı korkusu yoktur. (Birgün Dahhak halkı toplayarak kendisinin adalet hususunda kusur etmediğini halka anlatarak onların da kendisini onaylamasını ister, bu esnada halk arasından biri) "Padişahım ben adalet isteyen Gave'yim!... Benim dünyada on sekiz oğlum vardı. Bu on sekizinden şimdi ancak bir teki kaldı. (Diyerek padişahın adalet ister ve padişahın korkusunun olmadığını ve adalet anlayışını onaylamadığını söyleyerek kızgın şekilde huzurundan ayrılır bu esnada halk etrafını sarar o da önündeki demirci önlüğünü -mor, kırmızı, sarı- mızrağına geçirerek halkı Ferudun etrafında toplanmaya çağırır). Ferudun, iki kardeşi ve Gave ordunun önünde ve yüreği Dahhak'a karşı kinle dolu olarak Gave o şahıslara yaraşan bayrağını açtı, yola çıktı (91). Taç peşine düşen bir kimse gibi yürüyerek, Ervend ırmağına geldi. Eğer Pehleviceden anlamıyorsan Arapça olarak, ona Dicle de diyebilirsin. Böylece, hür bir insan olan o padişah üçüncü konak yeri olarak Dicleyi ve Bağdat şehrini seçti. (Dicle ırmağını Dahhak'ın askerleri savundukları için Ferudun'un askerlerine izin vermezler bunun üzerine Ferudun da atını suda yüzdürerek karşıya geçer, diğer askerler de kendisini izler). Nihayet başları savaş duygularıyla dolu olarak, kızgınlıkla karaya çıktılar ve Beytümukaddesin (92) yolunu tuttular. Pehlevicede konuşulduğu zamanlarda, bu yere Keng-i dej haht derlerdi. Şimdi, ona Arapça "Beytümukaddes"de ve onu Dahhak için yapılmış bit köşk olarak tanı. (Ferudun Dahhak'ın sarayına girerek onun tahtını ele geçirir fakat bir türlü Dahhak'ı bulamaz, soma Dahhak saklandığı yerden çıkarak) Sarayın damından

kendini aşağıya bırakıp da ayağı yere basar basmaz, Ferudun rüzgar gibi hemen koşup yanına geldi. Öküz kafası biçimindeki gürzü kaptığı gibi, başına indirdi, tulgasını parçaladı. Bu sırada, mübarek nefesli melek geldi, yetişti ve Feridun'a 'Onu öldürme! Daha zaman gelmedi. Şimdi o bitkin bir halde. Onu taş gibi sağlamca bağla ve iki dağın darlaştığı yere kadar götür'. (Bunun üzerine Feridun onu iyice bir devenin üzerine bağlayarak böylece Şirhan'a kadar gittiler... Şirhan'a varınca onu dağların içerisine doğru götürdü ve kafasını kesmek istedi. (Fakat melek tekrar görünerek onu Demavend dağına götürmesini istedi. Bunun üzerine Feridun o dağdaki bir mağarada Onu oraya kapattı. Ağır iri çiviler getirtti ve onları, beynine değmeyecek şekilde Dahhak'ın kafasına çaktı. Sonuna kadar eziyette kalması için de, ellerinden onu tekrar bağladı. Dahhak böylece, orada asılı kaldı, yüreğinin kanları yere çakıldı. (Sonra Feridun Padişahlık töresince) Mihr-ü mah'ın birinci mübarek gününde şahlara yaraşan tacını başına koydu... İşte Mihrigan bayramını (93) kutlamak dinlemek ve yiyip içmek adeti o zamandan kalmıştır, onun dini ve töresidir. Mah-u mihr ayı da onun yadigarıdır" *(94).

Görüldüğü gibi Dahhak'tan bahsedilen bölümde Demirci Kawâ'nın bir tek fonksiyonu var, o da Dahhak'a karşı gelerek halkı Feridun etrafında toplamak. Ondan sonra Kawa'dan bahsedilmiyor. Ayrıcâ bilinenin aksine Dahhak başı parçalanarak değil bir dağda bağlanarak ölüme terkedilmiştir ve bu işi de Kawa değil Feridun yapmıştır.

Destandaki mekan adlarından ve Dahhak'ın Arap olduğundan hareket edersek, Kawa'nın Arap olduğunu ve olayın Kudüs'de geçtiğini söylemek gerekir. Ancak Dahhak, bir süre İranlıları da kendi hakimiyeti altına almıştır. Ayrıca Dahhak'ın ve Kawa'nın Arap, doğrusu destanın söylendiği ve yazıldığı devirde Kudüs'te yaşadıkları ve Kawa'nın Dahhak'a isyan ederek halkı Feridun lehine ayaklandırdığı, sonra da Feridun'un ordusunun Dicle ırmağını ve Bağdat'ı geçerek Kudüs'deki sarayında Dahhak'ı yakalayıp İran'a getirdiği açıkça anlatılmıştır. Bu nedenle Kawa hakkında yapılan siyasi yaklaşımların tutarlılık yanı yoktur.

Diğer yandan Dahhak'ın yenilmesiyle kutlanan bayramla, nevruz bayramının hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü Mihrimah bayramı Feridun'un tahta geçtiği gün iken, nevruz aşağıda da ifade edeceğimiz gibi Cemşid'in tahta geçtiği gündür. Bu nedenle iki bayramın başlangıç tarihleri arasında fark olduğu gibi, kutlandıkları aylar da farklıdır. Mesela Mihrimah, Eylül'ün 16-21'inde, nevruz ise Martın 21-24 arasında kutlanır. Mihrimah bayramının nevruz'dan farklı olduğunu ve nevruz'un Dahhak'la ilgisinin olmadığını Plessner de ifade etmiştir. Ona göre, "mihr, İran senesinin 7. ayı olup, sabit senenin 17 Eylül'ünden 16 teşrin 1'ine kadar devam eder ve binaenaleyh sonbahar bu ay ile başlar... Bu bayrama ait hatıralar kısmen sonbaharın başlangıcı, kısmen ayın ismini taşıdığı ve rivayete göre, dünyada ilk görünüşü 16 mihr'e tesadüf eden güneş, kısmen de şu kahramanlık efsanesi ile alakalıdır; Mihrigan, Feridun'un Dahhak'a galebe gittikten sonra, tahta çıkış münasebeti ile yapılan bayramdır"⁹⁵. Bu bilgilerden soma tekrar "Şerefname"ye dönerek nevruz hakkındaki bilgilere bakabiliriz.

"Taç giymek, tahta oturmak törenini önce Kiyümers'in yaptığını ve ilk padişahın Kiyümersi olduğunu söylüyor (Kahramanlık hikayeleri anlatan birisi) Güneş koç burcuna girince, dünya bir güzellik ve tazelik kazandı... Cihan padişahı, akıllı ve adaletli olan Huşeng, saltanat tacını başına koydu, büyük babasının yerine geçti... (Kırk yıl padişahlık yaparak adalet dağıtarak dünyayı islah etti, demircilik mesleğini icat etti,

sulama kanalları yaptırdı, insanlar ekip biçmeyi öğrendiler. Bundan önce insanlar ağaç yapraklarıyla vücutlarını örterlerdi). Araplar taşı kendilerin nasıl mihrap edindilerse, onlar da güzel renkli ateşe karşı tapınırlardı. Taşın içindeki ateş onun sayesinde meydana çıkarak, bütün yeryüzünü aydınlattı. (Sonra kim demiri taşla vurduysa ateş çıktı ve bunun üzerine Huşeng Tanrıyı övmeye başladı ve ateşi kendisine Tanrının bir lütfu olarak kabul etti.) Bundan sonra Huşeng, ateşi kible yaptı! Kendi kendine, 'Bu Tanrı'nın bir nurudur. Aklın varsa buna tapmalısın!' dedi. (Haşeng in Tahmus, Tahmus'un da Cemşid adlı çocukları vardı ve Cemşid babasının yerine geçerek tahta oturur ve yedi yüz yıl padişahlık yapar. Dünyaya da bunun gibi araştırmacı bir padişah gelmemiştir. Bu nedenle) Saltanatın büyüklüğüne uygun bir taht yaptırdı, onu birçok mücevherlerle süsledi... Buyruk sahibi padişah o tahtın üzerinde, havanın ortasında parlayan bir güneş gibi otururdu... Cemşid'in üzerine mücevherler saçtılar ve bugüne Nevruz adı verdiler. Yeni yılın ilk günü olan Fervardin ayının birinci gününde insanın vücudu zahmet ve kinden kurtulup ileri gelenler; bu günü sevinçle kutlamak için şarap ve çalgı getirttiler, çalgıcılar topladılar. İşte Nevruz denilen bu mesut gün o zamandan, o padişahattan yadigar kalmıştır"* (96).

Necati Lugal ve Nurettin Albayrak'a göre de Cem dünyayı gezerek Azerbaycan'a gelir ve orada tahta geçer. Bu esnada tahtın, güneş gibi parlaması ve etrafa ışık saçması, gece ile gündüzün eşitlenmesinden dolayı halk Cem'e 'şid' ünvanı vererek adını Cemşid, o güne de gece ile gündüzün eşitlenmesinden dolayı "nevroz" demişlerdir (97).

Kısaca "nevroz" ile Dahhak ve Kawa olayı arasında bir ilişki yoktur. Bu ilişkisizlik hem zaman, hem mekan, hem de dini açıdandır. Mesela zaman açısından Cemşid, Dahhak'tan çok önce yaşamıştır, mekan açısından da Cemşid Azerbaycan'da tahta çıkmış. Dahhak ise Beytülmuqaddes (Kudüs) de. Din açısından da Dahhak dönemi, İslam sonrasını, Cemşid'in dönemi ise İslam öncesi ifade eder.

Bu konuda bazen kaynak gösterilen "**Şerefname**"deki bilgiler de "**Şehname**"ye dayanmaktadır (98). Yukarıda ifade edildiği gibi bir başka hata da **nevruz** ile **mihrgan** bayramlarının aralarındaki yedi aylık farka rağmen karıştırılmış olmasıdır. En büyük yanlışlık ise Dahhak ile nevruz arasında ilişki kurmaktır. Yukarıda değinildiği gibi, Dahhak'ın nevruzla hiçbir ilgisi yoktur. Dolayısıyla "Kürt Kawa" ya da "Kürt Türkleri nin önderi Demirci Kava" anlayışlarının tutarlı tarafları yoktur. Dolayısıyla nevruzun menşeyini Cemşid ile Zerdüşlük olayının dışında aramak tamamen ilmi anlayışın dışındadır. Ayrıca Şehname'de Kawa'nın "Kürt" olup olmadığı konusunda en ufak bir bilgi yoktur ve "Kürt"lerin kökeni konusunda da, yukarıda verdiğimiz bilgiden başka, adı geçen eserin, diğer yerlerinde "Kürt" adı geçmez. Diğer taraftan "nevruz"un "Kürt" bayramı olduğu, yani "Kürt" bağımsızlık hareketinin başlangıcı olduğu yolundaki çok yakın zamanlı iddialar da tarihi belgelere, sosyolojik ve folklorik verilere uygun düşmemektedir" (99). Bu görüşün zıddı olan anlayış da yani nevruzun Ergenekon'dan çıkış bayramı olduğunu iddia edenlerin fikirleri de yukarıdaki esaslara uymamaktadır. O halde yapılması gereken, olayı siyasi değil de kültür sosyolojisi açısından ele almaktadır.

Sonuç olarak, ilmi veriler nevruzun ne "Kürt" ne "Türk" ne de "müslümanlık"la çok yakın bir ilişkisinin olmadığını gösteriyor. Türkiye'de nevruzun çeşitli yerleşim yerlerinde az veya çok yoğunlukla kutlanması, İran kültürünün yakın çevresine

tesirinden başka bir şey değildir. Bu nedenle Türkiye'de kutlanan yılbaşı, Türkiye'deki insanların sosyal dinamiklerinden ne kadar kaynaklanmışsa, nevrüz da o kadar kaynaklanmıştır. Diğer taraftan geleneksel ve toprağa bağlı her sosyal grupta toprakla ilgili en azından, baharı, yeşilliği, bolluğu, bir de hasatı ve kış hazırlığını anlatan en azından üç bayram vardır veya olmuştur. Fakat bu anlayış bizim hiç bir zaman Ergenekon Destanı ya da Demirci Kawa ile ilişki kurmamıza imkan vermez. (Kawa hakkındaki bilgiler yukarıda yeterince anlatılmıştı.) Ayrıca Ergenekon için acaba, 21 Mart ne kadar baharı anlatır ve bu günde Orta Asya (doğrusu şimdiki Moğolistan) ya ne kadar bahar gelmiştir. Bu soruları Ergenekon Destanının geçtiği devrin ekolojik şartlarını dikkate alarak cevaplandırmak gerekir. Bununla beraber destanlar, mitolojiler bir topluluğun ya da milletin en canlı ve en saf kültür unsurlarının taşıyıcılarıdır. O halde niçin nevrüzde Fars kültürünün motifleri daha zengin ve niçin bu kelime etimolojik olarak Fars kaynaklıdır? Bu ve benzeri sorular cevaplandırılmadan, nevrüzle Ergenekon Destanı arasında ilişki kurulamaz.

Ancak herşeye rağmen genel olarak nevrüz, Orta Doğu'dan Asya'ya kadar bir bölgede yaşayan İran ve Türk kültürünün eģemen olduğu sosyal gruplar tarafından, bazen bahar bayramı, bazen de Hz. Ali'nin ya da Hz. Hüseyin'in doğum günü veya sosyal ve fiziki coğrafyaya yayılma anlamında kullanılmagelmiştir. Dolayısıyla bu nedenle her iki millet de, onu kendi değerleriyle anlamlandırarak milli kültürlerinin bir sembolü haline getirmişlerdir.

DİP NOTLAR

1. **Ercilasun**, A.B. ve diğerleri. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C. I, Ank., 1991, ss. 648-649.
-Kenesbayođlu, İ.K., ve diğerleri, Kazak Türkçesi Sözlüğü (Çev. H. Oraltay ve diğerleri), İst., 1984, s. 206.
-Paasonen, H., Çuvaş Sözlüğü (Çev. H. Oraltay ve diğerleri), İst., 1950, s. 94.
-Olgun, İ., Farsça-Türkçe Sözlük, cilt 1, Ank., 1966, s. 585.
2. **Kakioğlu**, F., Kürtçe-Türkçe Sözlük, İst., 1992, s. 225.
-Tori, Ferheng (Kürtçe-Türkçe), İstanbul, 1992, s. 273, 220.
- Malmisanij. Zazaca-Türkçe Sözlük, İstanbul, 1992, s. 315, 311, 234, 303.
3. **Aksoy**, M., "Halk Takvimine Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yılbaşı", Erciyes Dergisi, 218. Sayı, 1996, s.11-12.
4. **Aydın**, M., "Yezidiler ve İnanç Esasları", Belleten Dergisi, S. 202, 1988, s. 65.

-
- Sever**, E., Yezidiler ve Yezidilerin Kökeni, İstanbul, 1993, s, 67.
- Özdemir**, A., Şanlıurfa Viranşehir İlçesine Bağlı Dört Köy, Örf, Âdet ve İnanç Değişmeleri ile İlgili Sosyolojik İnceleme (İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), Malatya, 1989, s. 33.
5. **Yegin**, A., ve diğerleri, Osmanca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, C. II, İst., 1981, s. 1701.
6. **Devellioğlu**, F., Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank., 1962, s. 994.
7. **Tuğlacı**, P., "Nevruz" mad., Okyanus Ansiklopedik Sözlük. C. IV., İst. 1978, s. 2115
8. Baytamrew, B. A., "Yeni Gün (Kaynak ve Âdetler)", Nevruz (Çev. Y. Pekcan; S. Öztürk), Ank., 1993, s. 3. s. 225, 6.
9. **Özgen**, H., "Başyazı", Bütün Türk Lehlerinden Haberler Dergisi, S. 4., 1991, s. 2.
10. **Özgen**, N., a.g.m., s. 2.
11. **Baytamrew**, B. A., a.g.m., s. 4.
12. **Zaptçioğlu**, D., "Neo-Naziler Gündönüm Bayramı nı Kutladı", Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1993.
13. **İnan**, A., Eski Türk Dini Tarihi, İst., 1976, s. 47.
- İnan**, A., Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ank, 1986, s. 97.
14. **Baytamrew**, B. A., a.g.m., s. 4.
15. **Baytamrew**, B. A., a.g.m., s. 5.
16. **Divaev**, A. A., "Kazakların Hayat Tarzları Üzerinde Etnografik Notlar" Nevruz (Çev. Y. Pekcan-S. Öztürk) Ank., 1993, s. 71.
17. **Alpaslan**, K., "Navruz Toprak Bayramı", Uludağ Dergisi, S. 56-57, 1943, ss. 29-30.
18. "Nevruz" mad., Meydan Larousse, C. IX., s. 311.
19. **Gürel**, H., "Türk Ergenekon Nevruz Bayramı ve Kaygusuz Abdal'da Bir Nevruz Sabahı", Milli Folklor Dergisi, S. 17, 1993, s. 5.
20. **Özer**, A., Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni, İst., 1990, s. 93.
- Kartal**, B., Birukan Aşireti Üzerine Bir Araştırma (İ.Ü.Ed.Fak. Sosyoloji Bölümü Basılmamış Bitirme Tezi), İst., 1970-1971, s. 43.
21. **Resulzade**, M.K., "Nevruz Bayramı", Azerbaycan Dergisi, S. 12, 1954, ss. 6-7.

22. **Yurtsever**, M.V., "Nevruz (Navruz)", Emel Dergisi, S. 75, 1973, s. 32.
  - Ülküsal**, M., Dobruca ve Türkler, Ank., 1966, s. 87.
  - Ayfer**, A., "Yenigazi Köyünde Düğün Âdetleri, Nevruz Bayramı ve Yedilevi Töresi", Folklor Dergisi, S. 36., 1988, ss. 32-33.
  - Yetiş**, R., "Naldöken Tahtacıları-Nevruz Hıdırellez", TFAD S. 23, 1951, s. 365.
  - **Dündar**, L., "Kars'ın Dikme Köyünde Nevruz ve Ayın Ahır", TFAD., S. 343., 1978, s. 8230.
  - Aydınoğlu**, G., "Kars'ın Pırsak Köyünde Nevruz", TFAD., S. 238., 1969, s. 1070.
23. **Bektöre**, Y., Tepreş, Eskişehir, 1990, s. 29.
24. **Öztelli**, C., Pir Sultan Abdal, İst., 1971., ss. 295-298.
  - Yurtsever**, M.V., a.g.m., s. 33.
  - Noyan**, B., Bektaşilik, Alevilik Nedir, Ank., 1987, s. 174.
25. **Bender**, C., Kürt Uygarlığında Alevilik, İst, 1991, s. 409.
26. *Parantez yazara ait.*
27. **Bender**, C., a.g.e., s. 33.
28. **Bender**, C., a.g.e., s. 41.
29. **Bender**, C., a.g.e., s. 51.
30. **Bender**, C., a.g.e., s. 329.
31. **Noyan**, B., a.g.e., ss. 162-163.
  - **Eröz**, M., Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, İst., 1977.
  - **Bozkurt**, F., Aleviliğin Toplumsal Boyutları, 1st., 1990.
  - Birdoğan**, N., Anadolu'nun Gizli Kültürü, Alevilik, İst., 1994.
32. **Meray**, S.L., Toplumbilim, İst., 1982, s. 42.
33. **Türkdoğan**, O., Milli Kültür Modernleşme ve İslam, İst., 1983, s. 167.
34. **Aksoy**, M., "Bir Kültür Kodu Olarak Yemlik", TDAD., S. 49., 1987, s. 92.
35. **Mardin**, Ş., İdeoloji, Ank., 1982, s. 118.

36. **Mardin, Ş.**, a.g.e., s. 117.
37. **Güngör, E.**, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İst., 1978, s. 107.
38. **Rabinow, P., Sullivan, W.**, "Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğası", Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşımlar (Hz. aynı yazarlar), (Çev., T. Parla) İst., 1990, s. 5.
39. **Rabinow, P., Sullivan, W.**, a.g.m., s. 12.
40. "*Eski İran Dini Zerdüştlük*", Dinler Tarihi Ansiklopedisi, C. IIL, s. 618.
41. *Aynı madde*, Dinler Tarihi Ansiklopedisi, C. III, s. 609.
42. **Noyan, B.**, a.g.e., s. 164.
43. **Bozkurt, F.**, a.g.e., s. 219.
44. **Erman, V.**, "Sultan Nevruz Bayramı", Cem Dergisi, S. 11., 1992, s. 42.
45. **Eröz, M.**, a.g.e., s. 361.
46. **Zelyut, R.**, "Nevruz Gerçeği ve Kürtler", Cumhuriyet Gazetesi, 19 Mart 1993.
47. **Ünver, S.**, "Bugün Nevruz", Haber Gazetesi, 21 Mart 1967.
48. **Tanilli, S.**, "Dağlarına Bahar Gelmiş Memleketimin...", Cumhuriyet Gazetesi, 19 Mart 1993.
49. **Köprülü, F.**, "Tarih Musahabesi-Nevruz'a Aid" Hayat Mecmuası, C. L, S. 18., 1927, s. 342.
50. **Kocadağ, B.**, a.g.e., s. 265.
51. **Kolakowski, L.**, "İnsan Yalnız Akıyla Yaşamaz", NPQD., 1. Sayı, 1991, s. 22.
52. *Ergenekon Destanı ve Demirci Kava* (Kemalist Atılım Birliği yayını olup yazarı belirtilmemiştir.), Ank., 1992, ss. 17, 22-24
53. **Turan, A.**, Doğu ve Güneydoğu Anadolu I, Ank., 1991, s. 38-39.
54. **Çay, A.**, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Ank., 1988, s. 23-27.
Ayrıca bak. Zeynelbinabidin Makas, Türk Milli Kültüründe Nevruz, İst., 1987.
55. **Noyan, B.**, a.g.e., ss. 164-165.
56. **Ünver, S.**, a.g.m.

57. **Çay**, a.g.e., s. 61.

58. **Kaşgarlı Mahmut**, Divanü Lügati-it-Türk (Haz. B. Atalay), Endeks, C. IV, Ank., 1986

*Yazar buradan sonrasına atıf yapmamış.

59. **Kaşgarlı Mahmut**, a.g.e., C. 1, s. 347.

60. **Çay**, A., a.g.e., s.62

61. **Yusuf Hac Hacib**, Kutadgu Bilig, (Haz. R. R. Arat), Ank., 1985, s. 21.

62 **Turan**, O., Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, İst. 1941, s. 35-36.

63. **Turan**, O., a.e.g., s. 43.

64. **Öge**, B., Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İst., 1988, ss. 773-775.

65 **Niyazi**, M., Türk Devlet Felsefesi, İst., 1993, s. 89. -CSgel, a.g.e., ss. 75-77

66.**Ögel**, B., Türklerde Devlet Anlayışı, Ank., 1982, ss. 71-77.

67. **Turan**, O., a.g.e., ss. 39, 47, 64-68, 122-123.

68. **Köprülü**, F., a.g.m., s. 343.

69. **Nizamü I-Mülk**, Siyaset-Name (Haz. M. A. Köymen), Ank., 1982, s. 53.

70.**Topçu**, N., Kültür ve Medeniyet, İst., 1970, s. 10.

-**Berlin**, L, "Milliyetçilik Rüzgarları", NPQ, S. 3, 1992, s. 7.

72.**Türkdoğan**, O., Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi, İst., 1989, s. 208.

73. **Bender**, C., a.g.e., s. 33, 57, 51, 408.

74. Bak. Zikrettiğimiz, Fuat Bozkurt, Nejat Birdoğan ve Bedri Noyan'ın eserleri. Ayrıca bakınız, Alevi kültür ve düşüncesinin temel kaynaklarından olan "Cem Dergisi"

75. "21 Mart Irkçılıkla Mücadele Günü ve Newroz", Özgürlük Yolu Dergisi, S. 35, 1978, s. 67.

76. **İhsan Nuri Paşa**, Kürtlerin Kökeni, İst. (Çev. M. Tayfırı) İst. 1991, s. 62.

77. **Bumke**, P. J., "Dersim'deki Kızılbaş Kürtler", Kürtler Üzerine Tarih ve Folklor Yazıları, Ank., 1992, s. 173.

78. **Sever**, E., "Zerdüşt Bizimle Konuştu" ve "İzmir Anzar Muaviye İsmail'in Bildirisi", Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni, İst. 1993, ss. 105-106, 127-128.

79. **Sever**, E., a.g.e., s. 95.
80. **Sever**, E. a.g.e., s. 67.
81. **Sever**, E., a.g.e.'deki Muaviye Bin İsmail'in makalesi, s. 124. **82 Boğazlıyanlıoğlu**, D., a.g.t., ss. 38-39.
83. **Bender**, C., a.g.e., s. 135.
- Xemgin**, E., Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri İslamiyet Öncesi, İst., 1992, s. 42.
84. **Bender**, C., a.g.e., s. 135.
85. **Bender**, C., a.g.e., ss. 135, 129.
86. **Xemgin**, E., a.g.e., s. 42.
87. **Kurucalı**, Z., "Zulme ve Sömürgeye Karşı Direnişte Sembolleşen Bir Halk Geleneği: Newroz", Özgür Gelecek Dergisi, S. 4-5., 1989.
88. "**Newroz**", Rızgari Dergisi, S. 1., 1976, ss. 15-16.
89. **Tanilli**, S., a.g.m.
90. *Şehname de "Kürtler hakkmda bundan başks bir bilgi yoktur. Bu bilgileri Şerefhan da Firdevse atfen "Kürtler" in meydana gelişleri hakkmdaki dört efsaneden biri olarak nakleder. Bilindiği gibi Şehname'deki efsanelerden biri de "Kürtler" in "Oğuz" soyundan olduğuna dairdir.*
91. *Bundan soma eserde Gave'den bahsedilmez.*
92. *Şimdiki Kudüs şehri.*
93. *Eski İran da Nevruz'dan sonra en büyük sayılan bir bayramın adıdır. Güneş takviminin yedinci ayı olan Mihrümah ayının on altıncı gününden başlayarak yirmi birinci günün sonuna kadar sürer. Eski inanişaya göre Tanrı, bu bayram günlerinde bütün cansız varlıkları da ruhla doldurur... Bayramın ilk günü Feriduri'un tahta çıktığı ilk gün..." (Şehname, C. I'deki N. Lugat'ın açıklanması, sayfa, 563).*
- **Bu kaynak içindeki parantezler tarafımızdan kullanılmıştır.*
94. **Firdevsi**, Şehname, (Çev. M. Lugat), C. I, 1st., 1992, ss. 90-91, 96, 101-102-104, 108, 124-157.
95. **Plessner**, M., "Mihir" mad. İ. A., C. VIII. s. 294.
96. **Firdevsi**, a.g.e., ss. 63, 70-73, 75, 81, 85-87.

* (96). *Bu kaynaktaki parantezler tarafımızdan kullanılmıştır.*

97. **Lugal**, N. Firdevsi nin a.g.e.; ne yazdığı açıklama s. 564.

-**Albayrak**, N., "Cem" mad., TDVİA., C. 1, 279.

98. **Şerefhan**, Şerefname (Çev. M.E. Bozarıslan), İst., 1990, ss. 17-19.

99. **Zelyut**, R., "Nevruz Gerçeği ve Kürtler", Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mart 1993.